

Eengedélyezte az Unitárius Egyház E. K. T. 1386—1938 szám alatt.

ERKÖLCSTAN.

UNITÁRIUS NÉZŐPONTBÓL.

A KÖZÉPISKOLÁK VII. OSZTÁLYA SZÁMÁRA.

IRTA:

BENCZÉDI PÁL

UNITÁRIUS KOLLÉGIUMI VALLÁSTANÁR.

CLUJ,

TIP. „PALLAS” SOKSZOROSÍTÓ IPARI SZÖVETKEZET, STRADA VLÁHUȚA 3.

1939.

ELŐSZÓ.

Marion—Péterfi : *Az ember kötelességei és jogai* című emelkedett szellemű társadalmi erkölcsstan már régóta teljesen kifogyott. A különben közkedvelt tankönyvnek újjányomása nem látszott célszerűnek, mert napjainkban olyan kérdések is merültek fel, amelyekről az említett munka nem emlékezett meg, s melyek nem maradhatnak ki egy kisebb erkölcsstanból sem.

A munka elkészítésénél szem előtt tartottam az egyházi tanterv mellett a középiskolai tantervet és a fölmerült igényeket.

Forrásmunkákul és útmutatóul felhasználtam a Marion—Péterfi műve mellett az érvényben levő középiskolai tantervet, a használatban levő középiskolai kézi könyveket Petru Jonescu, Petre Popescu—Vella : *Elemente de Etica pentru cursul superior* ; Wilson and Fairley : *Talks to Young Peoples on ethics* ; Frederick M. Eliot : *The Unwrought Iron* ; Dr. Titz Antal : *Katholikus erkölcsstan* ; Czumbel Lajos : *Katholikus erkölcsstan* ; Peter Green : *The Proplem of right conduct* ; Paulsen : *Az etika rendszere* (az angol fordítás) ; Dr. Böhm Károly : *A filozófiai erkölcsstan története* (egyetemi előadás jegyzete) ; Dr. Varga Béla püspök erkölcsstani előadás jegyzete ; Dr. Nagy József : *A filozófia története és végül a nem régen elhunyt Dr. Tóth Tihamér műveit. A filozófia és történeti megalapozás a Dr. Böhm Károly, Dr. Varga Béla és Dr. Nagy József művei alapján készült.*

Az unitárius vallás kiválóan alkalmas a legnemesebb erkölcsi eszmény megvalósítására ; ezt a szempontot a mű igyekszik kidomborítani s talán az iskolán kívül is alkalmas lesz arra, hogy az élet szövevényes útjain vezetőül szolgáljon. Ezzel az unitárius vallásnak egy kiváló erénye jut napfényre.

BEVEZETÉS.

1. Az erkölcsstan tárgya és célja.

Az erkölcsstan azokkal a tanokkal és gyakorlati ismeretekkel foglalkozik, melyek az emberi cselekedetek minőségét (jó, közömbös és rossz voltát) állapítják meg.

Már az ősember rájött arra, hogy bizonyos cselekedetek előnyös, kellemes következményekkel járnak, mások pedig ellenkezőleg káros hatást gyakorolnak az emberre. A kellemes, előnyös hatással járó cselekedeteket az ember jónak tartotta, azokat követte s utódainak is követendő példának hagyta hátra. Így keletkeztek az étel- és öltözködési szabályok, később pedig ezekből állottak elő a törvények. Az erkölcsstan tehát eredetében a jó szokásoknak a törvénye, vagy gyűjteménye. Innen a latin neve: *lex morum*. A görög eredetű *ethika*, vagy *éthika* ugyanazt jelenti. (*ἦθος, ἔθος*: szokás).

A jó szokások és cselekedetek az élet célja elérésére vezették az egyént és a társadalmat, a hagyományokkal ellenkező szokások, cselekedetek veszedelmet zúdítottak az egyénre és társadalomra egyaránt.

A szokások fokozatosan törvényekké váltak, melyeket nem volt szabad megsérteni. Az emberi fejlődés folyamata alatt a törvények az életküzdelemben nélkülözhetetlen eszközöknek bizonyultak. A fejlődés egy haladott fokán a társadalmi törvények Isten parancsaként jelentkeznek, amint a Mózes *Tíz parancsolatában* látjuk. A mózesi állásponton a törvény isteni parancs, Isten szava, Isten akarata. Nem lehet szó soha kivételről, okoskodásról, hanem csak föltétlen engedelmességről.

Az ember azonban nem elégedett meg azzal, hogy él és hogy az életet bizonyos törvények keretében kell leélnie, hanem kereste mindenkor azt is, hogy miért él? Mi az életnek a célja és hivatása? Különböző időben és különböző gondolkozók erre a kérdésre különböző feleletet adtak. A kezdetleges ember az élet feladatát a táplálkozásban, a testi, fizikai szükségletek kielégítésében találja; a fejlettebb embernél pedig az élet küzdelmének célja és értelme az anyagi haszon, a vagyon

biztonsága, a jól berendezett biztos társadalmi rend, melyben jogi rendszer áll fönn az emberek egymás között való viszonyának rendezésére s ahol az anyagi jóllét mellett a szellemi javakra is gondot fordítanak. A jogi renddel bíró társadalomban azután egyesek az emberi élet magasabb szempontjait vizsgálták, s azt találták, hogy az embernek magasabb szentebb céljai vannak annál, hogy e világon a haszonnak és a mindennapi élet föltételeinek megkeresésében találja meg élete feladatát. Jézus röviden az élet céljának ebben a mondatban adott kifejezést: „legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes”. Az emberi lélek tehát a mindennapi élet egyszerű szükségleteinél mindig többre vágyott. Az erkölcsstan eme vágyakra kíván feleletet adni. A gazdag ifjúval szólva veti föl a kérdést: „Jó Mester, mit cselekedjem, hogy az örök életet elnyerhessem?”

Azonban az erkölcsstan nemcsak fölveti ezeket a kérdéseket, hanem a feleletet is megadja rájuk. Ezáltal az erkölcsstan a helyes életformák és az élet igaz eszményeinek az útmutatója lesz egyéni és társadalmi szempontból.

2. Erkölcsi értékek.

Az erkölcsstan nemcsak felsorolja az ember cselekedeteit, hanem azokat értékeli is. Természetes, hogy csak az ember öntudatos cselekedeteiről van szó. A gép által végzett munka, a természet erőinek hatalmas jelenségei, az állati erő kifejtés legnagyobb teljesítményei nem tartoznak az erkölcsstan körébe. Nem tartoznak ide azok az emberi cselekedetek sem, melyeket kis gyermekek, örültek, részegek hajtanak végre, sőt azok sem, amelyeket az egészséges ember hajt végre, de kényszerű ráhatás, vagy pedig egészen gépiesen hajt végre.

Az ember mindig azt követi, amit az életben értékesnek talált. Az a legfőbb jó (summum bonum), aminek értéke van. Az értékest s ezzel együtt a legfőbb jót némelyek a pillanatnyi élvezetben (hedonismus) keresik. Az a jó, ami kellemes, ami élvezetet okoz. Ezen az állásponton vannak a gyermekek és a vad népek.

Magasabb álláspont az, midőn nem a pillanatnyi élvezet vezeti az embert, hanem az állandó boldogság keresése. Ebben az esetben az ember a boldogság keresését okossággal és bölcsességgel kapcsolja össze (eüdamonismus). Az ember lemond

a pillanatnyi élvezetről s azt keresi, hogyan biztosíthat magának állandóbb nyugalmat és boldogságot. Ezért nemcsak a testi, fizikai élvezetre gondol, hanem a lelki nyugalomra és a környezetére, a következményekre. Környezetének, hozzátartozóinak a boldogságát is figyelemre méltatja, hogy a saját boldogsága annál nagyobb és állandóbb legyen. Ezt a fokozatot mutatja a régi görögök élete és gondolkozása. Ezen a fokon tehát az értéket az élvezet és a boldogság jelenti.

Máskor az ember az értéket a haszonban találta meg. A cselekvésnek indító oka és célja a haszon lett (utilizmus). Ennek az irányzatnak is két fokozata van. Az egyik, az alacsonyabb fokon álló, csak a maga hasznát, egyéni érdekeit veszi figyelembe (egoizmus). A másik, a magasabb fokon álló, másnak is, főképpen a köznek a hasznára is gondol s ezért munkálkodik (altruizmus).

Ezekén felül van olyan szempont is, mely szerint az ember nem a cselekvés hatásával törődik; nem tartja fontosnak, hogy pillanatnyilag élvezetet, hasznot vagy fájdalmat okoz-e, hanem csak a cselekvés minőségét tekinti. Azt cselekszi, ami önmagában hordja nemes értékét (idealizmus). Ennek az álláspontnak az alapelvét Kant Immanuel, a nagy német bölcész így fejezte ki: „Úgy cselekedjél, hogy cselekedetednek indító oka az egész emberi törvényhozás alapelve lehessen”. Ezt az álláspontot fejezi ki a Jézus erkölcsstana is. Jézus ezt a magas álláspontot is oly egyszerűen fejezte ki, hogy mindenki megértheti: „mit akartok azért, hogy az emberek veletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek”. (Mt. 7: 12).

3. Az erkölcsstan fontossága.

Az erkölcsstan egyike volt mindig a legfontosabb tanulmányoknak s az ma is. Belső tartalma erre utal. Az életnek, a boldogságnak, az emberi hivatásnak és céloknak nagy kérdéseivel foglalkozik. Ezért jelentős helyet foglal el minden világmagyarázó szellemi alkotásban: a vallásban és filozófiában egyaránt. A vallásnak az erkölcsi tartalom lényeges része. Nem volt soha vallás erkölcsi tartalom nélkül. Minél magasabb és fenköltebb egy vallás, annál tisztább erkölcsi eszmékkal van átszőve.

Az erkölcsstan a bölcseletben is minden időben jelentős tért foglalt el; rendszerint a filozófia koronájának nevezték.

Máskor meg gyakorlati filozófiának nevezték, amivel a mindennapi élettel való kapcsolatát juttatták kifejezésre.

Az emberi társadalom fejlődése az erkölcsstannal és a helyes erkölcsi felfogással szoros összefüggésben volt és van. Még a vad embereknek is vannak erkölcsi szabályaik. Magaviseletük durva; csaknem mindenkor háborút viselnek szomszédaikkal, némelykor a foglyul ejtett ellenségeiket meg is eszik; de tisztelik a bátorságot, a hűséget, az adott szó szentségét; az árulókat és gyávákat megvetik és megbüntetik. Egy rablóbanda lényegében erkölcsstelen szervezet, de az is csak addig állhat fenn, amíg valami erkölcsi is van benne, amíg fegyelem és összetartás van. Amint a tagok egymást cserben hagyják, elárulják, vagy kirabolják, mindjárt megszűnik, mint működő szervezet.

Az emberi művelődés magasabb foka nem létesülhetett volna erkölcsi elvek és törvények nélkül. Amely társadalomban az erkölcsiség maglazul, a visszafejlődésnek, sőt az összeomlásnak csalhatatlan jelei mutatkoznak rövid időn belül. Kitűnő példa erre a régi Görögországnak és a nagy római birodalomnak története. Hatalmuk és nagyságuk szoros összefüggésben volt az erkölcsök szilárdságával, romlásuk és pusztulásuk pedig az erkölcsök lazulásával. Az erkölcsiség, amint a keresztény egyháztörténelem mutatja, a gyöngékből és a tudatlanokból egy új társadalmi rendet, a kereszténységet építette fel az összeomlott régi társadalom és virágzó élet helyén. *Az erkölcsiség tehát a haladó, fejlődő életnek nélkülözhetetlen feltétele.*

4. Az erkölcsstan fejlődése a görögöknél.

Az emberi szellem minden eredménye a fejlődés törvényének van alávetve. Az erkölcsstan sem kivétel. Az erkölcsi törvények sem jelentek meg úgy, mint a népmesékben a tündérvárak, melyeket egy varázsütés hozott létre, hanem csak fokozatosan állottak elő. Az erkölcsstan is lépést tartott az emberi fejlődéssel, műveltséggel, kultúrával.

A mai műveltség a régi görög-római műveltségből fejlődött ki. Éppen ezért az erkölcsstan kezdését, elindulását, irányzatainak gyökerét is a régi görögök bölcséletében kell keresnünk, mert a fejlődés menetét csak akkor tekinthetjük át, ha az alapot, melyből keletkezett, megvizsgáljuk.

A) A régi görögöknél is, mint minden más népnél az erkölcsstan az élvezetet, a boldogságot tekintette a cselekvés mértékéül. *Az volt jó, ami élvezetet okoz* (hedonismus). Természetesen, hamar belátták, hogy az élvezethajhászása a boldogságnak nem biztos megszerzője, hanem a legtöbbször éppen a megölője. Később rájöttek arra, hogy az élvezetekben mértéket kell tartani, nem lehet bennük túlságosan elmerülni s megtanulták azt is, hogy a *szellemi élvezet magasabbrendű*, mint a testi élvezet (eüdaimonismus). Ez különösen az Epikurus iskolájának volt a tanítása.

Az emberi műveltség haladásával a hedonismus nem maradt meg a régi idők emlékének. Az élvezet és boldogság vágya végigkísérte az emberiséget napjainkig. Ma is sokan vannak, akik az egyén boldogságát tartják a legfőbb jónak, az élet céljának és értékének. Természetesen a primitív hedonismus kibővült a mai ember igényeinek megfelelően. Az ember az élvezetet és a sok megkívánt jót nem habzsolhatja a régi primitív ember módjára. Ma sok akadályba ütközik az. Az élvezet és boldogság vágyhoz csatlakozott a hatalom vágya. A hatalom segítségével azután mindent tud magának biztosítani az élvezetvágyó, boldogságot kereső ember.

B) Már a görögök világában rájöttek arra, hogy az élvezet nem lehet a cselekvés mértéke. A legelső, aki ezt felismerte *Sokrates* (470—390) volt. Szerinte az élvezet lehet jó is, rossz is, de nem lehet mértéke önmagának. Nem lehet, mert teljesen egyéni. Valami olyan mértéknek kell lennie, ami objektív, az egyéntől független. Ezt a mértéket *Sokrates a haszonban (utilismus)* találja meg. Hogy mi a hasznos, azt nem az ingadozó és megbízhatatlan érzelem, hanem az *értelem* mondja meg.

Sokrates felfogása szerint az erény és a tudás összeesnek. Minden erény egy, minden erény tudás, belátás a dolgok alkataiba. Mégis két fő erényt állapít meg: a józan belátást és az önuralmat. Továbbá hirdeti, hogy csak az öntudatos cselekvés esik az erkölcsiség körébe. Az ösztönszerű cselekvés nem tartozik ide. Ebből az is következik, hogy az erény tanítható. De az erényes cselekedet végrehajtása végett az akaratra is szükség van.

Sokrates tanításait tovább fejlesztette tanítványa: *Plato* (427—347). Ő mást, az egyetemes vagy abszolút jó kérdését igyekezett megfejteni. A dolgok jelentését fogalmak szerint állapította meg. A dolgok lényegét *ideáknak* nevezte. Minden

dolognak van ideája; az ideák nem a képzelet szülöttei, hanem tényleges valóságok s helyük az érzéki világtól különálló helyen, az értelmi térben van. Az ideák egymással összefüggésben vannak, egyik alá van rendelve a másiknak. A legfőbb idea, a jó ideája; ez áll legmagasabban az ideák rangsorában. Ebből származik minden jó; ez adja, miként a nap a fényt a tárgyak megvilágítására, de a szemünk megvilágítására is.

Tanításai meglehetősen sok változáson mentek át idők folyamán. Az ideák világaról való tana azonban állandóan megmaradt. Az élvezet ellen való állásfoglalása sem változott sohasem. Az élvezetről ezt mondotta: 1. Minden élvezetben fájdalom rejlik. Az élvezet nem valóság, mert a valóság csak állandó lehet, ami az élvezet természetével ellenkezik. A dolgok állandóságát abban találja meg, hogy *hasznosak*. Ezzel Plato is a *hasznosság* elv álláspontjára helyezkedik.

Idős korában felcsillan benne az a gondolat, hogy a dolgokat önmagukban vizsgálja, de azért még sem sikerült neki, az „ideális” bölcsnek az *utilismus* területéből az eszmék világába emelkedni. Eleinte ő is csak egy erényt ismert: a *tudást*, mint Sokrates. Lélektanában azonban a lélek három alkotó részét különbözteti meg: az *észt*, az *akaratot* és az *érzéki vágyat*. Ezeknek tökéletessége a négy főerény: 1. A *bölcsesség*, vagyis az ész tökéletessége. 2. A *bátorság*, vagyis az akarat kiválósága. 3. A *józanság*, vagy az érzéki vágy erénye. 4. Az *igazságosság*, mindezeknek összhangja.

Míg *Plato* a kérdéseket az ideák világával összefüggésbe hozta, *Aristoteles* (384—322) a földön maradt, egészen gyakorlatiasan oldotta meg a kérdést. A cselekedetet vizsgálva, azt tanította, hogy a cselekvés semmi másnak sem rendelhető alá, hanem a *legfőbb jónak*. A legfőbb jó pedig a boldogság. A boldogság azonban sem az élvezetben, sem a gazdagságban, sem a hivatalban nem található fel, hanem a tevékenységben, még pedig a legmagasabbrendű tevékenységben: a lélek tevékenységében. A lélekben a legmagasabbrendű tevékenység az ész, ennek kell tehát érvényesülnie. Ez befolyásolja az akaratot. A szélsőségek ellen van. Az észnek meg kell tartania azt a középútat, amely egyedül az erényes életre vezet. Csak a középút a *hasznos*, mert minden ami tulságos, megzavarja a lelki élet harmoniáját.

Az erények két csoportját különbözteti meg: 1. *Cselekedeti*, vagy *ethikai erények*. (Pl. Szelídség, becsvágy, igazság és szeretet). 2. *Értelmi erények*. (Pl. bölcsesség, józanság, megfontolás).

C) Még a *stoicismust* kell megemlítenünk, amely ugyan új becslést nem ad, de azért mégis a már fölvetett kérdéseket érdekesen csoportosítja idegen hatásokkal, különösen keleti hatásokkal. Náluk is a hasznossági elv az irányadó, amely a boldogság szempontjaival van átszőve, de fölvetik azt a nagy általános elvet is, hogy a *természettel egybehangzóan kell élni*. A természet alatt néha az egész világmindenséget értették s ezáltal az egyén a nagy mindenség törvényéhez igazodott. Az ő bölcséletük emlegette a közélettől és a világtól való teljes visszavonulást, a semmivel sem törődést (*apathia*), sőt az öngyilkosság erkölcsös voltát is. Fölvetették a *kötelesség* gondolatát is, amelyről eddig a görögök erkölcsstana még csak nem is álmodott. Igaz, ez a kötelesség nem a keresztény értelemben vett kötelesség, hanem inkább kényszerűség, de nagy haladás az is, hogy a szó maga előfordult.

A görögök erkölcsstanának az volt az állandó nagy kérdése: hogyan boldogulhat az ember. A boldogság vágya nem tudta a kérdéseket megoldani. A görög gondolkozás nem tudta a legmagasabb erkölcsi értéket megtalálni, ez a kereszténység számára maradt. A stoikusokat minden ekleklikus törekvésük mellett is (különböző irányok egyesítése) mély erkölcsi komolyság jellemezte. Hatásuk rendkívül nagy volt az emberi szellem történetében.

A társadalomtól való elvonulás, az egyéniségnek túlságos kidomborítása a római császári kor közállapotaival magyarázható meg. A közéletnek megromlása csakugyan nem vonzotta magához a bölcseket.

Mindent az értelemmel, az okossággal akart megmagyarázni, az érzelem finomságát nem vette alapul.

5. Jézus erkölcsstana.

Míg a görögök keresték a boldogulás lehetőségét, addig a földközi tenger keleti partján, Galilea tartományban Názáret nevű kies városában olyan dolgok történtek, amelyről még az ideális Plato is alig álmodott. Itt született a keresztény időszámítás kezdetén Jézus, a legnagyobb próféta, aki oly életet élt, és oly tanokat hirdetett, amelyek az erkölcsstanban található zavart és kétségeket eltüntették.

Zsidó környezetben született és nőtt fel. Az ószövetségi iratok hatása tagadhatatlanul meglátszik rajta. A törvény val-

lása azonban nem nyelte el Jézust, hanem csak alkalmat adott arra, hogy annak segítségével minél magasabbra emelkedjék.

Jézus nem sóvárog a boldogság után, nem lesi a hasznót, hanem a szellemben találja meg minden cselekvésnek az értékét. Nem állít fel elméleteket, mint Plato, nem kutatja az élet apróbb, nagyobb gyakorlati kérdéseit, mint Aristoteles, de azért ott él a lelkében az eszmények országa, Isten országa, ahogy ő nevezi és minden cselekedete ez eszményi országnak megfelelően igazodik. „Miként a mennyben, úgy itt alatt a földön is.”

Jézus minden cselekedetéből és szavából az látszik, hogy a szellemet, a lelket tartotta mindennél fontosabbnak. Ő maga is mindenkor a szellem, a lélek magasabb hívásának engedelmeskedett. A harmincnapi pusztában léte alatt a testi szenvedés, az éhség nem törte meg, ellenben a sátáni kísértésnek — mai nyelven beszélve — saját emberi gyarlósága ösztönzésének, tántoríthatatlan erővel és határozottsággal adta meg a választ: „Nemcsak kenyérrel él az ember, hanem Istennek minden ígéjével” (Mt. 4 : 4.) A világi, földi javakkal nem törődött s tanítványaitól is azt követelte, hogy minden anyagi javaikról mondjanak le. „Add el minden vagyonodat — így szólt a gazdag ifjúhoz — árát oszd ki a szegényeknek; kincsed lesz a mennyekben; jér és kövess engem.” (Mt. 19 : 21).

A mindennapi komoly életküzdelmek között csaknem könnyelműségnek látszik ez a kijelentése: „Ne aggódjatok azért, hogy mit esztek és mit isztok s hogy mivel ruházkodtok. Nem több-e az élet, mint az eledel s a test, mint a ruházat? Nézzétek az égnek madarait, azok sem nem vetnek, sem nem aratnak, sem csűrbe nem hordanak, és a ti Mennyei Atyátok mégis eltartja őket... Nem volnátok-e drágábbak a ti Mennyei Atyátok előtt? Miért aggódnátok a ruházatért is?... Nézzétek a mező liliomait, hogyan nőnek, nem munkálkodnak és nem fonnak, de mondom néktek, hogy Salamon minden dicsőségében sem öltözködött úgy, mint ezek között egy (Mt. 5, 25 : 29).

Jézus minden megnyilatkozásából világosan látszik, hogy a szellemiek, a lelkiek mindig az anyagiak fölött állanak.

Jézus erkölcstanának (s vallásának is) alapja a tiszta és nemes érzelem. Alaptételeit így foglalta össze: Szeressed az Istent teljes szívedből, teljes lelkedből és minden erődből és szeressed felebarátodat, mint magadat. (Luk. 10 : 27.) Ez a magas-
tos tanítás nem új törvény, sőt lényegében nem is „törvény”, hanem annál több, *a törvény betöltése*. Az Isten- és ember-

szeretet magasztos eszméje már az Ószövetségben is felcsendül, de csak az újbán válik a szívek életelemévé. Ha a Mózes 10 parancsolatjával összehasonlítjuk, látjuk, hogy a Jézus két alapelve mennyivel többet foglal magában, mint a mózesi törvény. A nemes érzelem természetéből önként következik, hogy leg-hőbb vágya és egyúttal legdrágább kincse az embernek a szív tisztasága. Csak a tiszta szív lehet a mennyek országának boldog birtokosa. Az ilyenekről mondotta Jézus: „Isten országa ti benetek vagyon”. Isten országa a lélek ama fenkölt állapota, midőn felismertük Istent, mint királyunkat, törvényhozónkat, Atyánkat, mikor mindig Istennel vagyunk s Isten mibennünk, mivelünk. Ennek a fenkölt lelki állapotnak ellentéte a szív gonosz és tisztátalan érzése. Az ily gonosz és tisztátalan szívű emberekre mondotta a nagy Mester: „Ha olyanok nem lesztek, mint a gyermekek, nem juttok be a mennyeknek országába”. (Mt. 18 : 3.)

Azonban a bűnös embert sem látja azonnal elveszettnek. Mindenütt a jó diadalát várja, reméli és sürgeti. A bűnös ember előtt is ott áll a megtérés és újjászületés lehetősége. Egészen rossz ember nincsen. A mennyei Atya azt akarja, hogy senki el ne vesszen, hanem mindenki az örök életre jusson. (Ján. 13 : 15.)

Amilyen megbocsátó a mennyei Atya a komoly megtérővel szemben, éppen oly szigorú azokkal, akik a tiszta lelkek ártatlanságát beszennyezik s a szentlélek sugallata ellen cselekednek. „Aki pedig megbotránkoztat egyet is a kicsinyek közül, akik én bennem hisznek, jobb annak, hogy malomkövet kösse nek a nyakára és a tenger mélységébe vessék. (Luk. 17 : 2.) A szentlélek sugallata ellen vétőkről pedig így beszél: „Minden bűn és káromlás megbocsáttatik az embereknek, de a lélek káromlása nem bocsáttatik meg az embereknek”. (Mt. 12 : 31.)

Ezzel magyarázható meg az az eljárása is, hogy a jeruzsálemi templomot az árusoktól oly kérlelhetetlen szigorúsággal megtisztította. A társadalmi rendnek nem volt ellensége, sőt azt az emberi élet számára nélkülözhetetlennek tartotta. Elismerete a vagyongyűjtés jogosultságát. (A táalentumokról és a szőlő munkásairól való példázat.) A családot és a hazát szentnek tartotta. Amikor Jeruzsálem jövő sorsára gondolt, szemei könnybe lábadtak és fájdalmasan kiáltott fel: „Vajha megismerted volna te is, csak a te mostani napodon is, mik néked a te békességedre valók. Mert jönnek rád napok, mikor a te ellenségeid körülte palánkot építenek és körülvesznek téged

és mindenfelől megszorítanak téged, és földre tipornak téged és a te fiaidat tebenned; és nem hagynak tebenned követ kövön, minthogy nem ismerted meg a te meglátogatásodnak idejét." (Luk. 19: 41—44.)

A társadalmi rend és élet megjavítását nem valamely újabb rendszer bevezetésétől várta, hanem az egyénnek a megjavulásától. Csak nemes, tiszta érzülettől áthatott emberek alkothatnak Isten országa eszményének megfelelő társadalmat.

Jézus élete és tanításai teljes összhangban állottak egymással. Élete odaadó szolgálat volt Istennek és az emberiségnek. Amiben hitt, azt követte is. Meggyőződésének igazságát élete feláldozásával pecsételte meg.

Jézus fenkölt eszméktől áthatott erkölcsstanát nem sorozhatjuk a megvalósíthatatlan ábrándok, utopiák közé. Ő maga teljesen az ő erkölcstana szerint élt, erkölcstana tehát már egyszer megvalósult. Különösen ennél a kérdésnél látjuk, milyen nagy értéke van annak a hitbeli meggyőződésnek, hogy Jézus valóságos ember volt. Mint ember valósította meg a legnemesebb, legtisztább, legeszményibb életet. Ezzel a meggyőződéssel nyugodt lelkiismerettel hirdethetjük, hogy Jézus követése a legmagasabb erkölcsi eszmények megvalósítására vezet. Őt kövessük tehát!

6. A keresztény erkölcsstan.

Jézus egyházat, rendszert nem alapított. Tanításait le sem írta, hanem úgy maradt fenn az ő emléke, ahogy a szójhagyományok és egyes írók képzelete megőrizte. Sok tanítását nem értették meg, sokat pedig félreértették. Azonban az ő tanításain megalapult vallás mégis új világot jelent az emberiség életében és az erkölcsstanban is. Fölemelkedett az a gyönyör és a hasznosság becslési fokozatáról az eszményi (ideális) értékelési fokozatra. A kereszténység nem azt kereste, hogy az ember mit kaphat az élettől, hanem: mit kell adnia az életnek? Mivel tartozik Istennek? Erre céloz Hippias *Az ember tragédiájának* római (4-ik) színében:

Ah, érzem, érzem, mást is kér a lélek,
Mint dagadó fárnákon renyhe kéjek.

A kereszténységgel a kötelesség gondolata lépett előtérbe, melyről a görög gondolkozásnak végső napjaiban is csak hatá-

rozatlan sejtései voltak, de azt nem tudta teljesen felfogni és magáévá tenni.

A keresztény erkölcstan az eszményi (ideális) értékelésen nyugszik. A legnagyobb érték a szellem, a régi görög világ felfogásával szemben a testi erő és szépség háttérbe szorul. „Mit használ valakinek, ha mind a világot megnyeri is, ha lelkében kárt szenved”. (Mt. 16 : 26). „Vagy micsoda váltságot adhat az ő lelkéért? Az Isten lélek, és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják”. (Ján. 4 : 24).

Az emberi társadalomba új és boldogító eszméket hozott. Lerombolta az ember és ember között levő választófalakat, eltörölte a rabszolgaságot, minden emberben fölébreszteni kívánta az emberi méltóságot. A társadalomban az egyszerű, józan, mértékletes életnek adott helyet s habár a szerzetesi és zárdai életnek nem vagyunk hívei, mégis el kell ismernünk, hogy a római orgiákkal szemben a szerzetesi és a zárdai élet is a tiszta életre vezető egyik eszköz volt.

A keresztény erkölcstan az életet magasabb eszmények felé vezette. Kár, hogy amikor az egyház hatalomra jutott, olyan gondolatokat is fölvetett a tanai közé, melyek az alapító lelkétől nagyon távol állottak. A görög bölcseslethez és a régi népek gondolatvilágából vallásos elveket, vallásos gyakorlatokat vettek át. A Jézus tanításaitól eltérő tanokat állapítottak meg, milyenek: az eredendő bűn, az előre elrendelés tana, Krisztus helyettes elégtétele, az egyedül üdvözítő egyház szerepe stb. A keresztény vallás sok tekintetben nem a Jézus vallása, hanem a Krisztusról való vallás lett.

A középkorban az egyház hatalmi intézménnyé vált. Vallásban és tudományban azt tekintették csak igaznak, ami az egyház szempontjainak megfelelt. Az erkölcstan is csak úgy szerepelt, mint a vallásnak függvénye.

Ennél a kérdésnél a következő megkülönböztetéseket kell tennünk: 1. A vallásos érzés vagy hit. Ez az alapja a vallásnak. 2. A vallásos érzést vagy hitet rendszerbe foglalva, nyerjük a vallást. 3. A vallással párhuzamosan kifejlődik egy bizonyos meggyőződés az élet felfogására és folytatására nézve, amely az egyéni magatartásban nyilvánul: ez az erkölcs. 4. A vallás és erkölcsös élet művelődésére szolgál az egyházi szervezet. 5. Mindez kkel a kérdésekkel a teológiai tudomány foglalkozik. A valláserkölcscsel tehát az egyházi szervezet áll legközelebbi viszonyban, a tudomány már más szempontból szemléli.

7. Pál és Augustinus.

Jézusnak kétségkívül *Pál* volt a legnagyobb apostola, de az is bizonyos, hogy a legnagyobb eltérést a Mester tanításaiból legelsőbbben Pál hajtotta végre. Pál ifjú korában a judaizmus szellemét szívta magába; a judaizmusnak volt fanatikus híve. A judaizmus pedig a hasznosság elvein alapuló törvénytisztelet (legalismus) volt. Pál megtérése után teljes lelkét, egész valóját átadta az új elhívatásnak, de a törvény vallásának a hatása alól nem tudott teljesen felszabadulni. Más volt a lelke, mint a Jézusé és ezért ő sem adhatott mást, mint, ami a „lényege”.

Pál apostolnak a központi gondolata a bűn, amelyet a törvény okoz. Hogy a bűntől megszabaduljunk, azért valamely elégtételt kell adnunk. Minden ember bűnös, mert egy sincsen, aki a törvényt teljesen megtartotta volna. Az emberek nem tehetnek eleget a törvénynek s ezért csak egy lehetősége van az üdvösségnek: Jézusnak, az Isten fiának a halála, az önfeláldozása. A megigazuláshoz szükséges a keresztség és a hit, de különben nem az ember érdeméből, hanem Jézus által, az általa szolgáltatott elégtételért, Isten kegyelméből jön létre.

Nyilvánvaló, hogy nagy különbség van Jézus és Pál között a megigazulásra vonatkozóan. Jézus sohasem beszél a bűn általános voltáról, szerinte a bűn személyes cselekedet. A bűntől megtérés, újjászületés útján szabadulunk meg; de Pál apostol szerint a megigazulás az, ha hisszük, hogy Jézus minket vérével megváltott, helyettünk elégtétellel szolgált. Pál tanításait tehát a következőkben foglalhatjuk össze: Az ember Ádám vétke miatt bűnös; ez a bűn oly nagy, hogy a magunk erejével abból nem tudunk megszabadulni; Isten azonban Jézus engesztelő áldozata következtében azoknak, akiket megkeresztelnek és akik hisznek, megbocsát kegyelemből.

Ezt a tant továbbfejlesztette *Augustinus* (354—406) hippói püspök. Ő még tovább vitte a Pál tanát. Szerinte Ádám szabadnak született, tehetsége volt a jóra és rosszra egyaránt. A Sátán csábítása folytán rosszra szánta magát s ezzel elveszítette jóra való képességét, életét és a maga erejétől nem tudót tenni. Az Ádám vétke átszállott az egész emberiségre. Ezt az őstétket, mint valami hagyatékot, Tertullianus egyházi atya után a teológia *eredendő bűnnek* nevezi. Az eredendő bűnben mindenki részes. Az emberiség tehát egy elveszett tömeg, perdita massa. Isten kegyelme nélkül senki sem üdvözülhet; Isten szabadon választja ki azokat az elveszett tömegből, aki-

ket üdvözíteni akar. Azonban Pál apostoltól eltér annyiban, hogy a *kegyelmet* csak *az egyház* útján lehet megszerezni. Az egyház tanaitól való eltérés, vagy a kegyelmi eszközökben való nem részesülés az embert kizárja az üdvösség és megigazulás áldásaiból. Eszerint már jó cselekedetről beszélni sem lehet, mert az egyház cselekszik mindent a jóra teljesen képtelen ember helyett.

Augustinusnak ez a merev tana nem maradt meg változatlanul. Részben a kárhoztatott *Pelagius* britt szerzetesnek adtak igazat, aki azt vitatta Augustinussal szemben, hogy az Ádám vétke nem volt olyan nagy, hogy az az egész emberiséget tönkre tegye, sőt még a maga számára sem volt halálos bűn. Az emberben van jóra való készség is és az emberek tényleg tehetnek jót. A középkor azután ezt is túlozta, a reformációt megelőző korban azt mondták, hogy az ember még több jót is cselekedhetik, mint a mennyi az üdvözléshez szükséges. A jó cselekedeteknek tehát az egyház volt a megállapítója. Ami a dogmákban kifejezett hitelvekkel megegyezett, az jó volt, ami nem, az elvetendő és kárhozatos.

Ha már most összehasonlíjuk a középkori egyház alatt az erkölcsstan sorsát a Jézus erkölcsstanával, a különbség azonnal szembeötlő. Jézusnál a nemes érzület, a szeretet az alapja a cselekvésnek. A szeretetből, tiszta nemes érzületből csak jó származhatik. Az ily cselekvés Isten akaratával megegyezik, mert a szeretet az embert Istennel összekapcsolja. Ez az erkölcsstan teljesen önálló (autonom), nem valami másnak a következménye.

A középkori egyház kezdetben átvette azt a Pál apostoli és Augustinus féle tant, hogy az ember akarata az eredendő bűn következtében teljesen megromlott. A maga erejéből jóra képtelen. Az ember a maga akaratából semmi jót nem tehet. Csak az egyház tanai, utasításai alapján tehet jót és nyerheti el az üdvöt. Nyilvánvaló, hogy az erkölcsstan nem önálló szellemi jelenség, hanem a hitnek, vallásnak, egyháznak függvénye (heteronom erkölcsstan). Ezen az állapoton a Luther és a Kálvin reformációja sem segített. Később azonban a filozófiai erkölcsstan megteremtette az önálló, minden mástól független erkölcsant. Amire a dolog lényege folytán szükség is volt, mert a vallás és erkölcs külön, önálló jelenségek.